

Praćenje crnogorskih migracijskih puteva: Vrijednost digitaliziranih arhivskih zapisa

Jelisaveta Blagojević

Kako bi se istaknuo značaj digitalizacije u kulturnom, obrazovnom i širem društvenom kontekstu, u prilogu se naglašava važnost digitalne dostupnosti zapisa sačuvanih u arhivima ili objavljenih u specijaliziranim monografijama ili serijskim publikacijama, a koji se odnose na povijest migracijskih kretanja iz Crne Gore u inozemstvo, odnosno na crnogorsku dijasporu. Sukladno tome, donosi se pregled povijesnog okvira crnogorske emigracije, nove generacije iseljenika, stava Crne Gore o ovom pitanju i, u konačnici, važnosti osiguranja pristupa materijalima koji dokumentiraju migracijske tokove u digitalnom formatu.

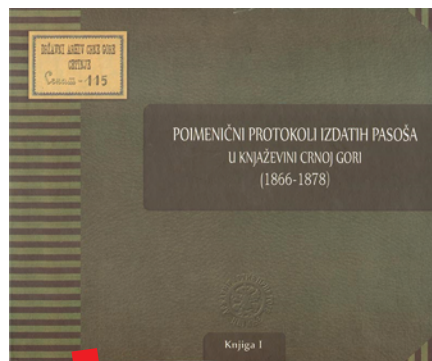
Povijest crnogorske emigracije

Jedan od temeljnih aspekata proučavanja i razumijevanja crnogorske povijesti su migracije - točnije, iseljavanje stanovništva izvan granica zemlje, proces koji traje od početka 15. stoljeća do danas. Uzroci migracija općenito su se kretali od ekonomskih čimbenika, poput potrage za boljim životnim uvjetima, do političkih i sigurnosnih razloga, uključujući progon disidenata i političkih protivnika, osmansku represiju i krvne osвете. Osim toga, migracije su bile potaknute i okolišnim čimbenicima, poput nepovoljnih vremenskih uvjeta, kao i društvenim motivacijama, uključujući spajanje obitelji.

U kontekstu razumijevanja i istraživanja migracijskih kretanja - posebno onih koja uključuju vanjske migracije - važno je napomenuti da je razdoblje do 1815. godine posebno izazovno za proučavanje zbog gotovo potpunog nedostatka arhivske građe. Godine 1751., za vrijeme episkopata Vasilija III. Petrovića Njegoša, izdana je prva putovnica. Nakon toga, putovnice su se nastavile izdavati i za vrijeme Petra I.

Petrovića Njegoša. Za vrijeme Petra II. Petrovića Njegoša, dokument je postao poznat kao "Crnogorsko tranzitno pismo", izdavano od 1834. do 1843. Od 1843. nadalje, postalo je poznato kao "Crnogorska putovnica", koja se tiskala u Njegoševoj tiskari, s grbom Senata na vrhu, potpisom predsjednika Senata ili Petra II. na dnu, te ovjerenim malim pečatom.

Međutim, registri putovnica sačuvani su tek od 1853. godine nadalje, s prekidima u razdobljima 1861. – 1865. i 1893. – 1903. (Pejović, 1962.). Državni arhiv Crne Gore objavio je 2013. i 2014. *Registar putovnica Kneževine Crne Gore*, publikaciju koja uključuje i pet svezaka Imenskih protokola izdanih putovnica u Kneževini Crnoj Gori za sljedeća razdoblja: 1866. – 1878., 1879. – 1883., 1884. – 1892., 1903. – 1904. i 1904. – 1905.

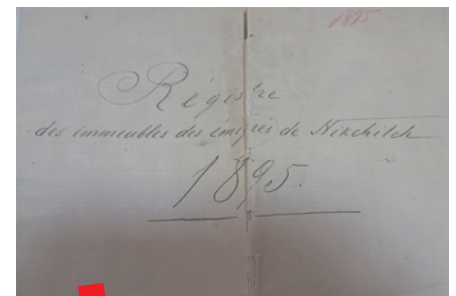

Naslovna knjige *Imenski protokoli izdanih putovnica u Kneževini Crnoj Gori 1866.–1878. (Svezak 1)*, koju je objavio Državni arhiv Crne Gore (Izvor: Mrežna stranica Arhiva Crne Gore, https://dacg.me/wp-content/uploads/2019/04/pasoska_knjiga_1.jpg)

Što se tiče emigracijskih smjerova crnogorskog stanovništva, najznačajniji je bio prema Srbiji, kao najstarijem, najdosljednijem i najtrajnijem odredištu. Zbog nedostatka obradivog zemljišta i čestih suša (npr. između 1801. i 1850. bilo je preko 20 godina slabih žetvi (Kostić, 2014., str. 101)), ljudi iz Crne Gore migrirali su u

plodnija područja u Srbiji, gdje su se pretežno trajno naselili. Primjerice, na zahtjev knjaza Nikole, 1899. godine, 7000 ljudi emigriralo je iz Crne Gore u Topličku regiju u Srbiji (Radusinović, 1987., str. 294).

Nakon stjecanja neovisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine, došlo je do značajne emigracije muslimanskog stanovništva s crnogorskog teritorija, posebno iz Nikšića, gdje je do kraja 1910. godine ostalo samo 85 muslimana (Ibid, str. 176). Emigracija iz Zetsko-bjelopavličke ravnice prvenstveno je bila usmjerena prema Skadru, a do 1911. godine na tom je području ostalo ukupno 1924 muslimana (Ibid, str. 178). Emigracija muslimana iz polimske regije uglavnom se odvijala prema Baru, odakle su brodovima prevezeni u Tursku (do srpnja 1914. godine emigriralo je 16 507 muslimana - Ibid, str. 183).

Registar iseljenika iz Nikšića 1895. godine (Izvor: Arhiv Povijesnog instituta Sveučilišta Crne Gore, *Registar iseljenika iz Nikšića (na francuskom jeziku)*, 1895., f. 485.)

Početkom 20. stoljeća, najopsežnija emigracija, potaknuta prvenstveno ekonomskim razlozima, bila je usmjerena prema Sjedinjenim Američkim Državama. Samo između 1903. i 1908. godine, otprilike 10 % crnogorskog stanovništva - oko 25 000 ljudi - emigriralo je u SAD na sezonski ili dugoročni rad, prvenstveno putujući brodovima kojima je upravljala

britanska parobrodsko tvrtka Cunard Line (Miljić, 2023.). Osim toga, značajan val emigracije dogodio se prema Latinskoj Americi. Između 1918. i 1953. godine, 18 000 crnogorskih građana emigriralo je samo u Argentinu (Radović i Nikolić, 2024.).

Za vrijeme vladavine Saveza komunista Jugoslavije i Saveza komunista Crne Gore, znatan broj ljudi iz Crne Gore i cijele jugoslavenske federacije otišao je na rad u inozemstvo, uglavnom u zapadnoeuropske zemlje - posebno Zapadnu Njemačku. To su uglavnom bile državno regulirane i organizirane privremene radne migracije. Točnije, 1978. godine Socijalistička Republika Crna Gora imala je 10.570 radnika zaposlenih u inozemstvu: 6.251 u Zapadnoj Njemačkoj, 786 u Francuskoj, 375 u Danskoj, 307 u Švicarskoj, 280 u Austriji, 237 u Nizozemskoj i tako dalje. Značajno je da je 80 % tih radnika bilo zaposleno u europskim zemljama, dok je 20 % radilo u prekomorskim državama (DACG – CK SK CG, f.625, str. 1-6).

Godina	Broj zaposlenih	Broj zaposlenih	Broj zaposlenih	Broj zaposlenih
1967	10.570	6.251	786	375
1968	10.570	6.251	786	375
1969	10.570	6.251	786	375
1970	10.570	6.251	786	375
1971	10.570	6.251	786	375
1972	10.570	6.251	786	375
1973	10.570	6.251	786	375
1974	10.570	6.251	786	375
1975	10.570	6.251	786	375
1976	10.570	6.251	786	375
1977	10.570	6.251	786	375
1978	10.570	6.251	786	375
1979	10.570	6.251	786	375

Broj Jugoslavena i zaposlenih Jugoslavena u Saveznoj Republici Njemačkoj, 1967. – 1979. (Izvor: DACG – CKSK CG, 1980-1981, f. 676.)
Figure 4: Diaspora Member Registration Form

Nova generacija iseljenika

Nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), emigracija potaknuta ekonomskim razlozima nastavila se do danas, posebno među mlađim, kvalificiranim stručnjacima koji traže bolje uvjete života i rada u razvijenijim zemljama. U usporedbi s organiziranim i privremenim migracijama iz komunističkog razdoblja, ove moderne migracije su uglavnom individualne i često imaju cilj trajnog naseljavanja u zemljama domaćinima.

Prema procjenama Društva statističara i demografa Crne Gore, prema popisu stanovništva iz 2023. godine, 31. listopada, u inozemstvu je živjelo

213.478 ljudi, što predstavlja trećinu crnogorskih građana (Radović, Nikolić, 2024). Prema podacima popisa stanovništva koji je proveo MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore – izvan Crne Gore živi 44.017 ljudi, što čini 20 % procijenjene dijaspor (Ibid). Stoga Društvo potiče provođenje posebnog istraživanja koje bi crnogorskim građanima u inozemstvu omogućilo dostavu traženih podataka putem elektroničkog obrasca.

U tom smislu, Ministarstvo za dijasporu Vlade Crne Gore pokrenulo je Registar dijaspor u ožujku 2025. godine, pozivajući sve pripadnike crnogorske dijaspor da se registri- raju. Pravilnik o organizaciji i radu Vladine uprave definira odgovor- nosti Ministarstva za dijasporu, koje preuzima zadatke od Ministarstva vanjskih poslova i Odjela za suradnju s dijasporom – iseljenicima. Prema članku 21b, Ministarstvo za dijasporu priprema propise u području suradnje Crne Gore s dijasporom – iseljenicima, surađuje s dijasporom – iseljenicima iz Crne Gore i njihovim organizacijama, radi na jačanju nacionalnog identiteta i pripadnosti Crnoj Gori, unapređuje gospodarska partnerstva između dijas- pore – iseljenika i Crne Gore, organizira događaje poput Dana dijaspor – iseljenika te potiče i podržava donacije i druge oblike dobrotvornih aktivnosti od dijaspor – iseljenika i organizacija dijaspor.

Uz novu generaciju iseljenika, procje- njuje se da u inozemstvu živi oko 550.000 ljudi crnogorskog podri- jetla: oko 100.000 u Turskoj, oko 40.000 u SAD, 30.000 u Argentini, 25-30.000 u Njemačkoj te po 12.000 u Luksemburgu i Albaniji (Radović, Nikolić, 2024).

Trenutno ne postoji evidencija nove generacije iseljenika, niti onih čiji su preci davno napustili Crnu Goru. Osim toga, ne postoji definirana politika prema dijaspori, niti inicijative koje bi okupljale iseljenike oko zajedničkih ciljeva koji se tiču kulturnog, gospodarskog i drugog razvoja Crne Gore. Nadalje, uzroci, smjerovi i posljedice crnogorskih migracija ostaju nedovoljno istraženi zbog nedostupnosti te nedostatka centraliziranog pristupa arhivskoj građi o migracijama.

Obrazac za registraciju člana dijaspor (Izvor: Mrežna stranica Ministarstva za dijasporu Vlade Crne Gore, [https://diaspora-mdi.gov.me/ registration](https://diaspora-mdi.gov.me/registration))

Digitalizacija arhivske građe

Digitalizacija – pretvaranje papirnatih zapisa u digitalne formate – omogućuje njihovo trajno očuvanje i jedno- stavno digitalno upravljanje s različitim lokacija. Stoga se naglašava važnost digitalnog arhiviranja kao najmodernije metode očuvanja povijesnih izvora, posebno onih vezanih uz migracije crnogorskog stanovništva, koji čine osnovu oblikovanja društvenog i kulturnog identiteta Crne Gore.

Značajan izazov u prikupljanju i analizi ovih materijala leži u činjenici da je migracijska baština raspršena po raznim zbirkama u više zemalja, od kojih svaka ima vlastite politike pristupa. Kao rezultat toga, istraživači se suočavaju sa zahtjevnim zadatkom prikupljanja podataka iz više izvora kako bi dobili potpunu ili djelomičnu sliku, s visokim rizikom od propuštanja važnih informacija. S obzirom na to koliko je teško i dugotrajno identificirati sve relevantne zbirke za određeni povijesni fenomen, ciljano sređivanje materijala putem digitalizacije prven- stveno poboljšava dostupnost podataka i povećava vidljivost migracijskih priča svih društvenih skupina.

Osim poboljšanog pristupa, digitalne zapise je lakše pretraživati, uspoređivati i indeksirati te se mogu učinkovite povezati s drugim sadržajem, kako lokalno tako i globalno putem interneta. Ova transformacija omogućuje potpuno nove metodološke pristupe znanstvenom istraživanju, s rezultatima koji bi inače zahtijevali obimne i dugotrajne studije.

To je od posebne važnosti za dublje razumijevanje crnogorske dijasporne diljem svijeta, kao i za njihovu identifikaciju s domovinom, čime se čuva kontinuitet i jačaju veze između Crne Gore i njezine dijasporne.

Pravni okvir i arhivski izazovi

Zakon o arhivskoj djelatnosti Crne Gore ne regulira pitanje digitalizacije građe, za razliku od Zakona o knjižničnoj djelatnosti i Uredbe o nacionalnim standardima za digitalizaciju knjižnične građe, koji se bave ovim pitanjem. Državni arhiv Crne Gore nema digitalne zbirke, kao ni Arhiv Povijesnog instituta Sveučilišta Crne Gore. S druge strane, Skupština Crne Gore posjeduje digitaliziranu građu iz razdoblja 1986. - 2012., kao i digitalizirane zapisnike sjednica (transkripte) crnogorske Skupštine od 1906. do danas. S obzirom na činjenicu da se

arhivska građa koja prati tijek, dinamiku, smjerove i rezultate migracija prvenstveno nalazi u Državnom arhivu Crne Gore, digitalizacija ove građe bila značajna za dijasporu, njezinu povezanost s domovinom i očuvanje ukupnog identiteta. ■

LITERATURA:

Kostić, M. (2014). Njegoševi doprinosi i pokušaji unapređivanja ekonomskog stanja i životnih uvjeta (Radomir Ivanović, ur.) U Petar II Petrović Njegoš: 200 godina od rođenja (1813-2013), Vol. 25, 43-96. Podgorica: CANU.

Zakon o arhivskoj djelatnosti Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 049/10, 13.08.2010., 040/11, 08.08.2011.

Zakon o knjižničnoj djelatnosti, Službeni list CG, br. 49/10, 040/11.

Ministarstvo dijasporne Crne Gore (2024). Registar pripadnika dijasporne zvanično u funkciji. Preuzeto s: <https://www.gov.me/clanak/registar-pripadnika-dijasporne-zvanicno-stupio-na-snagu>.

Pavle Radusinović. (1987). Smisao i značaj povijesno-demografskih istraživanja sa posebnim osvrtom na Crnu Goru, In Prošlost Crne Gore kao predmet znanstvenog istraživanja i obrade (Vlado Strugar, ur.), 287-305. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Pavle S. Radusinović. (1978). *Stanovništvo Crne Gore do 1945. godine: opšta istorijsko-geografska i demografska razmatranja* (Obren Blagojević, Ed.). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd: "Radiša Timotić".

Politika integracije stranih radnika i njihovih porodica i jugoslovenskih građana na privremenom radu i boravku u SR Njemačkoj, *Savezni sekretarijat za Inostrane poslove, Uprava za radnike na radu u inostranstvu*, pov.br.3-117/1, 11.6.1980, DACG – CKSK CG, 1980-1981, f.

Pravilnici o organizaciji i radu državne uprave, *Službeni list Crne Gore*, No. 098/23, 31.10.2023, 102/23, 17.11.2023, 113/23, 15.12.2023, 071/24, 23.07.2024, 072/24, 26.07.2024, 090/24, 20.09.2024, 093/24, 27.09.2024, 093/24, 27.09.2024, 104/24, 31.10.2024, 117/24, 06.12.2024.

Kristina Radović & Predrag Nikolić. (2024, November 24). *CIN-CG: Gotovo trećina Crne Gore u inostranstvu*. U: *Vijesti*. Preuzeto s: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/733995/cin-cg-gotovo-trecina-crne-gore-u-inostranstvu>.

Marijan Mašo Miljić. (2023, Veljača 20). *Dijaspora Crne Gore u prošlosti i sadašnjosti: Iseljavanje Crnogoraca u Sjedinjene Američke Države*. Preuzeto s: <https://fokuspress.com/2021/03/28/dijaspora-u-proslosti-i-sadasnjosti-xix-iseljavanje-crnogoraca-u-sjedinjene-americke-drzave/>.

Pregled nekih statističkih podataka u vezi sa problematikom privremenog boravka i rada radnika iz SR Crne Gore u inostranstvu, Titograd, Novembar 1978, DACG – CK SK CG, f. 625.

Vlada Crne Gore, Strategija saradnje sa dijasporom - iseljenicima za period 2020 - 2023. Preuzeto s: <https://www.gov.me/dokumenta/c69d1e8e-37c5-4b86-bbbc-ae494f0901f2>.